

Lep pozdrav vsem vam. Zahvaljujem se Odboru za proslavo bazoviških junakov za vabilo. Priznam, da sem ganjen, ker sem zdaj tu, pred vami, na tem kraju, ki je tako prežet z zgodovino, tragedijo in upanjem, identiteto in spominom, dolžnostjo spominjanja. Veliko prepletenih niti, vozlov.

Priznam, da sem bil zelo presenečen, ko me je Vasja Križmančič v imenu Odbora za proslavo bazoviških junakov poklical in me vprašal, ali bi želel tu povedati nekaj besed. Podvomil sem vanj. Vasjo sem spoznal na delovnem mestu v italijanski radiotelevizijski družbi RAI. In ko nekaj časa delaš na RAI-u, začneš dvomiti o vsem. Spomnil sem se, da me je Vasja po oddaji pogosto povabil na pijačo v lokal blizu sedeža RAI v Trstu. Zato sem pomislil – oprosti, Vasja –, da je morda spil kakšen kozarec preveč, preden me je povabil. Nam v RAI-u se to dogaja. Potem sem se spomnil, da je na vratih deželnega sedeža RAI na ulici Fabio Severo v Trstu plošča, ki me vedno nekoliko preseneča. Na njej piše, da je to »Sede RAI del Friuli Venezia Giulia«, nato je isti napis v slovenščini, in še, to so dodali kasneje, v furlanščini.

In tako sem pomislil na identiteto. Ne vem natančno, kaj je identiteta. Vem, in to črпам iz svoje skromne izkušnje, da izhajam iz natančno določene, nesporne, ozke, celo zelo ozke, tesne identitete. Nikoli ni bila pod vprašajem, ker ni bilo nikdar ničesar o čemer razpravljati. Smo v Toskani, na toskanskem podeželju. To ni niti prava vas, le razpršene hiše, ena sama ulica na kateri stoji stričeva hiša, potem hiša drugega strica, nato hiša bratranca, potem naša, nato še hiše drugih tet in sorodnikov. In tja smo prišli pred nekaj sto leti, ko smo se odpravili iz kraja, ki je oddaljen 500 metrov. Morda celo 600. Vedno smo opravljali isto delo: najprej kmetje, niti bogati niti revni, kasneje pa tkalci. Tkalec je bil stric iz prve hiše, stric iz druge, bratranec iz tretje. Vsi so bili tkalci. Vsi enaki. Vsi so živeli tam, ker od tam – je to sreča ali pa nekakšna obsodba, ne vem – ni bil nihče nikdar prisiljen oditi. Potem pa so tja prišli še drugi, od zunaj. Prišla sta Dante in Annita. Prišla sta od daleč, govorila sta nenavadno, nismo ju razumeli. Prišla sta iz Arezza, ki je oddaljen 75 kilometrov, morda celo 80. Nato smo se sporazumeli.

Kasneje sem imel priložnost, da sem se zadrževal v tem delu sveta, v Trstu. Prišel sem zaradi Franca Basaglie, Franca Rotellija, Peppeja Dell'Acque, Micheleja Zanettija in Danila Sedmaka, ki so ravno tu radikalno spremenili način razmišljanja o duševnem zdravju. Spremenili so mejo med norostjo in normalnostjo, jo naredili prehodno, prepustno, saj sta obe ti stanji izraz človeške krhkosti. Tako mi je ta del sveta, v katerem se prepletajo različne identitete, omogočil, da sem začel razmišljati o identitetah, razlikah, zgodovini, ki mineva, ki trže in se nenehno spreminja.

Zato bom spregovoril o nečem, kar sem se naučil tu, v teh krajih in iz teh zgodb. Ravno zapletenost Severnega Jadrana, kjer so se stvari pogosto spreminjale, je spremenila tudi mene. In smrt štirih protifašistov, ki so jih ob zori 6. septembra 1930 ustrelili v hrbet, je, če smem reči, simbolična strnitev vsega tega.

Vem, da se ljudje selijo, čeprav mi, moja družina, nismo nikdar odšli. Vem pa, da tu, čez te hribe, prehajajo ljudje, ki bežijo pred vojno in preprosto iščejo dostojno življenje.

Pogosto, že leta hodim na počitnice – banalno – na Cres. Prvič, ko je še spadal pod Socialistično federativno republiko Jugoslavijo. Po vojni mi je gospod Dinko Toić, s katerim sva sedela na vrtu hiše pod borom, ki ga je upogibal veter, in je bil odličen pripovedovalec zgodb, razlagal, da ta hiša ni njegova, ampak ženina. On se je namreč rodil v neki drugi hiši, oddaljeni par sto metrov. In Dinko Toić je povedal, da se je rodil kot državljani Habsburškega cesarstva, nato pa je postal italijanski državljani. Priimek so mu spremenili z odlokom: »Priimek Toić se v vseh pravnih pogledih vrne v izvirno italijansko obliko Tocchi. Pula, 12. decembra 1931 – Leto X«. Postal je Tocchi, a je bil še vedno on.

Država, prefekt Istrske pokrajine, fašizem so odločili, kako se imenuješ, kdo si. Uničili so tvojo identiteto. Nato je bil Dinko Toić podrejen Operacijski coni Jadransko primorje, kasneje pa je postal državljani maršala Tita. »Vedno naprej. Zdaj bom umrl kot hrvaški državljani,« je rekel, »in sem se premaknil za 200 metrov«.

Tukaj sem se naučil, da ljudje ostanejo, meje pa se premikajo. Tudi to se dogaja. Pred mnogimi leti, a tega se dobro spominjam, sem gledal televizijsko oddajo, ki je govorila o teh krajih in njihovi zgodovini. Bližal se je Dan spomina, govorilo se je o fojbah in ekzodusu. Prisoten je bil ugleden televizijski voditelj, pa še politiki, komentatorji in zgodovinarji.

Na ogromnem zaslonu je bila slika: strelski vod v uniformah, naperjene puške, pet obsojencev s hrbtom obrnjenim proti kameri, čaka na strel. Trenutek pred smrtjo. Slika je bila tam ves čas oddaje, da bi ohranjala spomin. Spomin in simbol: simbol zločinov Titovih partizanov nad Italijani. Nato je zgodovinarica Alessandra Kersevan uglednega voditelja opozorila, da ni res, da ta fotografija prikazuje usmrtitev slovenskih talcev s strani italijanskih enot. Ker smo mi, Italijani, »dobri ljudje«, zasedli in z bodečo žico ogradili mesto, internirali in ubijali. In o tej fotografiji, ki je – če smem reči – tako podobna fotografijam, ki jih sicer ni, umora, ki se je tu zgodil 6. septembra 1930, vemo, kdaj in kje je bila posneta. V Danah, 1. julija 1942. Poznamo tudi imena ustreljenih. Spomnim se, da je ugledni voditelj popravek slabo sprejel. Nato se je sicer opravičil in povedal, da je fotografija iz neke slovenske knjige.

Tako sem se naučil, da se lahko spomin manipulira, rekonstruira, sprevrača, izkorišča za današnji čas. Izkorišča.

Tukaj, na tem delu sveta, sem se naučil, da je v tistih letih fašistični režim nasilno uničeval vse oblike združevanja Slovencev in Hrvatov. Tujerodcev. Tu sem se naučil – in naj se tu nikdar ne nehamo učiti – nekaj o uporabi besed: ni se govorilo o Slovencih, Hrvatih ali Nemcih, govorilo se je o tujerodcih. Da bi se izognili dejstvu, da obstajajo Slovenci, Hrvati in Nemci. To je sterilizacija jezika. Izginjanje besed, da bi izginili ljudje.

Fašizem je ukinil vse slovenske in hrvaške organizacije: društva, politične, kulturne, izobraževalne, športne, verske in civilno-družbene ustanove. Vse je bilo ukinjeno. Tako sem se tu naučil, da ko ostanejo le še oblast in goli posamezniki – mi, sami pred oblastjo, brez skupnosti, vmesnih teles, javnih prostorov, krajev, kjer bi si lahko kaj izmenjavali –, prevlada moč in nevarnost je vedno prisotna. In osamljenost modernosti, svet družbenih medijev – oprostite mi to zmedenost – ni alternativa. Tudi Facebook je nevarnost za demokracijo.

Spoznal sem, da je ustrelitev 6. septembra v Bazovici sinonim za odpor in protifašistični boj. Spoznal sem, da je bilo odporniško gibanje Borba, TIGR, prvo oboroženo protifašistično gibanje v Evropi.

Dan za dnem se učimo, da tukaj, v Evropi in po svetu, zelo potrebujemo antifašizem. Antifašizem vedno.